
JAN BERENST

PARTIKELS ALS ILLOCUTIEVE INDICATOREN

In de analyse van gesprekken stuit je telkens op lexicale elementen die in andere tekstsoorten aanzienlijk minder frequent optreden, of zelfs geheel achterwege blijven. Ik doel op partikels als *nou*, *hè*, *maar*, *hee*, *hoor*, *of zo*, *gewoon*, zoals ze voorkomen in gespreksfragmenten (1) en (2):

- (1) – En je moet ze gewoon maar laten kastreren hè, dat schijnt wel te helpen.
 – Ja?
 – Zeggen ze tenminste, ik weet niet of dat waar is. Dan vechten ze wat minder.
 – Nou deze is gekastreerd hè?
 – Helpt niks?
 – Nee.
 – Doe 'k 't ook maar niet.

(Uit een tweegesprek in de wachtkamer van een dierenarts)

- (2) – Daar bent u met een paar jaar niet door hoor.
 – Nee, die wordt niet vastgelijmd of zo.
 – Nee, nee, nee hoor, om de drommel niet, daar beginnen we niet aan.

(Uit een verkoopgesprek)

Voor een deel behoren deze partikels tot de 'gevestigde' interjecties, voor een ander deel tot de modale adverbia. Kenmerkend voor deze laatste categorie is echter dat ze niet geaccentueerd worden en geen cognitieve betekenis dragen; ondanks het feit dat het zinsadverbia zijn, kan de zin waarin ze voorkomen veelal niet geparafraseerd worden met *Het is X zo, dat*, waarin X staat voor het betreffende partikel, en na *dat* de rest van de zin zou moeten volgen.¹ Hoe overbodig veel van die partikels op het eerste gezicht ook mogen lijken, ze blijken toch een belangrijke rol te vervullen in de conversatie, getuige ook het veelvuldig gebruik ervan door kinderen die net aan de moeizame weg van mondeling naar schriftelijk taalgebruik zijn begonnen: in hun schrijfproducten, waarin –vanzelfsprekend– dialogen of innerlijke gesprekken een grote plaats innemen, struikel je er bijna over.

In dit artikel zal ik de functie van deze partikels (althans van een aantal) behandelen binnen het kader van de taalhandelingstheorie. Ik zal daarbij de vragen bespreken of deze partikels een bijdrage leveren aan de herkenning van de taalhandeling die de spreker verricht met z'n uiting, wat de overige functies zijn van dit soort partikels en of er contextcondities bestaan voor het gebruik van die partikels.

1. De herkenning van een uiting als een bepaalde taalhandeling die de spreker tegenover een hoorder (schare) verricht, vindt plaats op grond van vorm en in-

houd van de uiting en op basis van contextelementen, waarbij we voornamelijk aan verwachtingen en verplichtingen van spreker en hoorder ten opzichte van elkaar moeten denken. Tot de elementen uit de uiting zelf die een indicatie geven welke illocutieve handeling de spreker verricht, behoren volgens Austin behalve de performatieve werkwoorden, ook de grammatische modi, het intonatiepatroon, adverbia en adverbiale uitdrukkingen met een modaal karakter en verbindingspartikels, waarmee hij zowel op conjunctieven als op adverbia doelde. (Austin 1962, p. 72–75). Searle voegde daar nog de woordvolgorde aan toe (Searle 1969, p. 30), maar noemde niet de modale bepalingen en de verbindingspartikels terwijl Wunderlich nog aanspreekvormen noemt, en verder in het algemeen over partikels of over “Indikatorwörter in speziellen Positionen” spreekt (Wunderlich 1974, p. 336). Overigens is er, zoals Wunderlich opgemerkt heeft, wel een belangrijk verschil tussen enerzijds modi en performatieven, en anderzijds intonatie, aanspreekvormen, woordvolgorde en partikels: deze laatste elementen laten zich niet zonder een specifieke context interpreteren, terwijl performatieven en grammatische modi een semantische interpretatie binnen een neutrale context toelaten.² Dat zal hem er ook wel toe gebracht hebben, zich nogal nadrukkelijk te distantiëren van de in Wunderlich (1972) geïntroduceerde aanduiding van *illocutieve indicatoren* voor de partikels die een bijdrage leveren aan de herkenning van het taalhandelingstype. Ze brengen niet een bepaald illocutief type tot uitdrukking, al kunnen we wel “bei einem undifferenzierten oder mehrdeutigen grammatischen Modus zur Vereindeutigung des ausgedrückten illokutiven Typs beitragen; das tun wahrscheinlich aber auch noch andere Elemente im Satz” (Wunderlich 1976c, p. 137).³ Na deze relativering van het belang van partikels –waarbij het overigens goed is te weten dat Wunderlich, getuige de voorbeelden die hij geeft, op dezelfde categorie duidt als die ik in de voorgaande paragraaf omschreef– en de wetenschap dat ze op een pragmatisch niveau moeten worden geïnterpreteerd, (zie ook de opmerkingen in König (1977, p. 117) daaromtrent, zullen we in de volgende paragraaf bezien hoe ze hun functies dan in de interactie vervullen.

Voordien moet ik echter nog enkele uitgangspunten expliciteren: in de eerste plaats sluit ik me aan bij de opvatting van Wunderlich dat de verschillende taalhandelingstypen gekarakteriseerd worden door de *veranderingen* die ze bewerkstelligen tussen spreker en hoorder ten aanzien van de propositionele instelling en de verplichtingen voor spreker en hoorder. In de tweede plaats zal ik gebruik maken van de categorisering in taalhandelingstypen die Wunderlich heeft voorgesteld (zie Wunderlich (1976b) en Wunderlich (1976d)) in het besef van de voorlopigheid van die categorisering, waarbij de categorie van de expressieve taalhandelingen (zie Searle (1973, p. 117)) bijvoorbeeld ten onrechte ontbreekt. In de derde plaats zal ik de contextgegevens die voorwaarde zijn voor de interpretatie van taalhandelingen op pragmatisch nivo, karakteriseren in termen van aannames, verwachtingen en kennis van de agonisten in de interactie.

2. De partikels die ik -overigens nogal willekeurig- in dit artikel zal bespreken, zijn *maar, toch, wel, eigenlijk, ook, soms, immers, dan, nou, hè, hoor, niet*, zoals ze gebruikt worden in uitingen als:

- (3) We zullen maar gaan eten.
- (4) Pas toch op!
- (5) Ik kom wel op de fiets.
- (6) Hoe laat is het eigenlijk?

- (7) Wie zou je ook moeten vragen?
- (8) Wil je je soms even verfrissen?
- (9) Kees is immers verhuisd?
- (10) Waarom fiets je dan niet?
- (11) Nou, daar hebben we wat op gevonden.
- (12) Mijn poes heb je niet gezien hè?
- (13) Ik wil niks met hem te maken hebben hoor!
- (14) Je komt morgen, niet?

In Weydt (1969) waarin dit soort partikels - met uitzondering van de interjecties- als Abtönungspartikel worden gekarakteriseerd, wordt ervan gezegd dat ze de houding van de spreker tegenover het gezegde aanduiden, in de zin zijn geïntegreerd, op de gehele zin betrekking hebben, ongeaccentueerd zijn en (dus) niet zelfstandig als antwoordzin kunnen fungeren. (zie Weydt (1968, p. 68-69)). Enkele andere karakteriseringen blijken niet voor alle partikels te gelden, zodat ik die verder niet vermeld.). Nu vallen de interjecties nadrukkelijk niet onder deze kenmerken, althans niet onder alle: interjecties fungeren wel als zelfstandige zin (zij het niet altijd als antwoordzin), worden wel geaccentueerd en zijn niet in de zin geïntegreerd, maar worden er prosodisch juist van gescheiden. Wel hebben interjecties de mogelijkheid om op een gehele zin betrekking te hebben, en in die gevallen hebben ze een even modale functie als de adverbiale Abtönungspartikel. In een beschrijving van de communicatieve functie van taalgebruik moeten ze dan ook samen met die adverbiale partikels worden behandeld, niet alleen omdat ze als "volzinwoorden", "meer natuurlijk (zijn), meer met ons innigste zieleven verknocht omdat wij deze woorden het eerst van alle aanleeren en ze (in gevallen van ouderdomszwakke, verstandsverbijstering, enz.) het laatst van alle afleeren", zoals de curieuze Hoogvliet opmerkt (Hoogvliet 1903, p. 95) maar meer omdat ze behoren tot de elementen waarmee "de spreker een zinspotente groep tot *zijn* zijn in zijn bepaalde spreek situatie (maakt)" (Van Es & Van Caspel p.2) Het is met name deze functie waarom de onderhavige partikels in een pragmatische interpretatie van taalgebruik zo'n grote rol kunnen spelen: Ze brengen een verbinding tot stand tussen elementen uit de context van de spreker en hoorder, èn de uiting waarin ze voorkomen. Zo kan de hoorder op basis van de partikels in de uitingen (3) t/m (14) reconstrueren

- (3) – dat de spreker weet heeft van alternatieven voor de handeling die in de uiting wordt genoemd, en dat de gethematiseerde handeling een min of meer willekeurige keuze is van de spreker, echter geen voorkeur.
- (4) – dat de spreker enigszins geërgerd is over het feit dat de handeling –naar de spreker gelooft– niet vanzelfsprekend door de hoorder wordt verricht.
- (5) – dat de spreker weet heeft van aantrekkelijker alternatieven voor de handeling die in de uiting is gethematiseerd.
- (6) – dat de spreker nadrukkelijk afstand neemt van voorgaande (taal)handelingen, (veelal van een complex van (taal)handelingen die één thematisch geheel vormen.)
- (7) – dat de spreker gelooft dat het antwoord op de vraag negatief zal zijn.
- (8) – dat de spreker een positief of een negatief antwoord verwacht, dat aansluit bij het eigen oordeel van de spreker ten aanzien van de propositionele inhoud van de uiting.
- (9) – dat de spreker veronderstelt dat de informatie die in de uiting voorkomt, bekend is voor de hoorder.
- (10) – dat de spreker aansluit bij een voorafgaande taalhandeling van de hoorder (of bij de situatie) en daarop een toelichting/motivatie verwacht.
- (11) – dat de spreker met z'n uiting aansluit bij de voorafgaande taalhandeling, en deze heeft begrepen, naar zijn eigen oordeel.

- (12) – dat de spreker verwacht dat de hoorder zal bevestigen wat in de uiting is gethemati-
seerd.
- (13) – dat de spreker de handeling die in de uiting is verricht zeer oprecht (en bewust)
heeft voltrokken.
- (14) – dat de spreker verwacht dat de hoorder zal bevestigen wat in de uiting is gethemati-
seerd.

Al deze contextelementen die op basis van de partikels zijn te reconstrueren, kunnen een bijdrage leveren aan de herkenning van de aard van de handeling die de spreker verrichtte. In geen enkel geval vindt identificatie alleen plaats op grond van het partikel (en de contextelementen die worden geïntroduceerd). Wel preciseren ze de taalhandelingen. Zo is in (4) er sprake van een directieve taalhandeling, waarmee de spreker de hoorder de verplichting oplegt om de handeling die in de propositie is uitgedrukt, te voltrekken. Met het partikel *toch* wordt er een contextelement opgeroepen, dat opvolging van het bevel nog dringender maakt: ook de ontstemdheid van de spreker zal zijn opgeheven op het moment dat de handeling zal zijn voltoerd.

Overigens wordt t.a.v. dat partikel ook duidelijk dat de intonatie en de overige contextkenmerken mede bepalen welk contextelement met een partikel kan worden opgeroepen.

In de regel (15) *Daantje, Daantje, stap toch aan!* waarin we Daantje vriendelijk toespreken, en weten dat het niet meer lang zal duren dat 't klokje negen slaat, wordt voor Daan die wetenschap met het partikel *toch* opgeroepen, zodat er geen sprake is van een bars bevel, maar van een advies, één van de konditionele taalhandelingen.

In (5) wordt er zonder het partikel *wel* een zelfde propositie uitgedrukt, en -naar het op het eerste gezicht lijkt-, ook een zelfde taalhandeling, die te karakteriseren valt als een commissief, een aankondiging: er wordt een handeling door de spreker in het vooruitzicht gesteld. Door dat *wel* worden er echter andere mogelijkheden terzijde geschoven, zodat deze taalhandeling een reactief karakter krijgt, wat niet altijd het geval is bij commissieve taalhandelingen. (cf. Wunderlich (1976b, p. 82)). En daar de alternatieven ook positiever zouden kunnen zijn, krijgt de uiting het karakter van een toegeving. Zie ook de opmerkingen van Asbach-Schnitker (1977, p. 38 e.v.)).

Bovendien kan dit *wel* waar een uiting dubbelzinning zou zijn wat betreft de aard van de taalhandeling, (in de gebruiksfunctie die we tot nu toe hebben besproken) uitsluitel geven: Vgl. de gefingeerde dialoog

- (16) – Wie maakt de groente schoon?
– Ik was de andijvie (*wel*).

Met *wel* in het antwoord kun je de uiting niet meer als een representatief interpreteren. Dat wil echter nog niet zeggen dat daarmee *wel* indicator is voor het illocutieve type zoals een performatief werkwoord dat kan zijn: in de uiting kun je de werkwoordsvorm *wel* of niet als een futurum opvatten, zodat je *wel* of niet op basis van de propositionele inhoud een commissief kunt interpreteren. Het partikel *wel* kan -in deze functie- alleen voorkomen bij een commissieve (evt. directieve) taalhandeling. Je kunt ook zeggen: *wel* roept zulke contextelementen op voor de hoorder, dat alleen een commissieve interpretatie mogelijk blijft. In par. 4 zal meer over contextrestricties volgen.

3. Voor wat de gevestigde, niet-onomatopeïsche interjecties betreft, zijn partikels die niet een verwachting t.a.v. een reactie van de hoorder oproepen, voor het grootste deel emotie-aanduidend van aard, waarmee ze de taalhandelingen die er mee verbonden zijn, veelal ook tot expressieve taalhandelingen maken. Kenmerkend voor dit type taalhandelingen is dat van de hoorder verwacht wordt dat hij de attitude van de spreker als oprecht accepteert.

In tegenstelling tot andere typen taalhandelingen kan er geen sprake van zijn dat de hoorder naar bewijzen voor de oprechtheid vraagt, zoals dat wel het geval is bij representatieven, waar de waarheid van de propositie door de spreker wordt geclaimd, en hij daarmee de verplichting op zich laadt, die te "bewijzen", als dat verlangd wordt.

In de meeste beschouwingen over de interjectie worden ze gezien als zelfstandige zinnen, immers, "syntactisch is de valentie negatief, de interjectie kan niet als lid van een constructie, (hoogstens als "zinstuk") optreden." (De Groot 1963, p. 139). Dat neemt echter niet weg, dat de meeste interjecties (die -in tegenstelling tot wat de naam suggereert- bijna nooit midden in een zin staan), betrekking hebben op de volgende zinnen, en daar zodanig beslag op leggen, dat het beter lijkt, interjecties in die positie altijd als "zinstuk" aan te duiden, met als functie de aard van de handeling die de spreker met de uiting verricht, mede te karakteriseren. Nadrukkelijk *mede*, omdat de functie van de interjectie bepaald kan worden door de intonatie en inhoud van de volgende propositie.

Vgl. (17) *Hé, mijn fiets wordt gestolen.* en (18) *Hé, kom eens hier!* In (17) drukt de spreker zijn verbazing uit over wat in de volgende propositie wordt uitgedrukt, in (18) wordt een bevel mbv het partikel *hé* in een gepaste context gebracht: door de veronderstelling in te brengen met een in de context aanwezig persoon een zodanige relatie te hebben, dat een bevel "gepast" is.⁴

Uit dit laatste voorbeeld blijkt al dat niet alle interjecties die op een volgende zin betrekking hebben een expressieve taalhandeling helpen realiseren, maar dat ze ook contextelementen kunnen oproepen om een ander type taalhandeling te versterken of te preciseren.

De categorie interjecties waarvan (11) een voorbeeld is, maken de hoorder duidelijk dat de spreker zich bewust is van de voorafgaande taalhandelingen. *Nou* duidt op een neutrale houding, evenals *wel* en *zo*. *Ja* en *nee* zijn de indicatoren voor een niet-neutrale houding van de spreker t.o.v. de tekst van de vorige spreker, als is dat met *ja* niet altijd het geval. Een "neutrale" indicator wordt meestal gebruikt om ingebrachte handlingsvoorwaarden of betekenselementen te problematiseren. Ook *ja* kan in die functie voorkomen. Zo krijgen de uitingen die met deze categorie interjecties worden verbonden een satisfactieve functie binnen de interactie: de spreker accepteert, verwerpt of problematiseert.

Als *nou* in adverbiale positie als eerste woord voorkomt in een uiting (onbeklemtoond), vervult het een geheel andere functie. Dit *nou* geeft aan (in representatieve taalhandelingen) dat de inhoud van de uiting door de spreker bekend verondersteld wordt bij de hoorder, en niet verder ter discussie te staat, zoals bijvoorbeeld in (19) *Nou lag dat erg moeilijk bij u in het kabinet, met name de PPR die rammelde nogal wat.*

De spreker zal een dergelijke uiting dan ook alleen als inleiding op een volgende taalhandeling gebruiken; vandaar ook dat ditzelfde *nou* in conditionele zinnen voor kan komen.

4. In de vorige 2 paragrafen zagen we al dat een partikel slechts zelden met één taalhandeling kan worden verbonden, dus slechts zelden een contextelement oproept dat maar met één taalhandelingstype voelt te combineren. Uitzondering op deze regel vor-

men de interjecties die expressieve taalhandelingen (helpen) realiseren. De overige partikels blijven dan weliswaar niet systematisch tot één taalhandeling beperkt, er zijn in de meeste gevallen wel restricties wat betreft de typen taalhandelingen waarin ze specificeringen kunnen aanbrengen.

Die restricties houden vanzelfsprekend verband met de contextelementen die ze present stellen. Voorzover die contextelementen in strijd zijn met ingebrachte/vooronderstelde voorwaarden waardoor een type taalhandeling gekarakteriseerd wordt, zal het partikel dat die contextelementen oproept, niet acceptabel zijn, evenmin als betekenselementen van de uiting die in strijd zijn met de interactievoorwaarden van een bepaalde taalhandeling. Reden waarom een uiting als (20) *Ik beloof je dat ik je een pak slaag zal geven*, niet als een belofte kan worden geïnterpreteerd, tenzij uit de context is gebleken dat de toegesprokene masochistische voorkeuren heeft.

Gaan we dit na voor de partikels die in par. 2 zijn opgesomd, dan volgt uit de karakterisering van de contextelementen aldaar en de typering van de categorieën taalhandelingen door Wunderlich, dat *maar* niet met beslissingsvraaghandelingen kan voorkomen (5). Evenmin kan *maar* met vocatieven worden verbonden of met expressieve taalhandelingen, vanwege de onverenigbaarheid van de context die wordt opgeroepen door dit partikel met de contexten die deze taalhandelingstypen vereisen. Het partikel wordt wel gebruikt in uitingen waarmee een representatieve taalhandeling wordt verricht; deze krijgen dank zij dit partikel het karakter van een verontschuldiging. Eveneens wordt het partikel met commissieve taalhandelingen verbonden, bijvoorbeeld in (21) *Zal ik je jas maar ophangen?*

Het partikel wordt echter vooral benut om conditionele taalhandelingen te markeren. Doordat het partikel de context oproept van verschillende alternatieven voor de gethematiseerde handeling, wordt er blijkbaar tevens een motivatie voor de handeling in de context verondersteld, waardoor imperatiefzinnen met dit *maar* geen directieve interpretatie kunnen ontvangen. Met directieven wordt *maar* dan ook niet verbonden. Over het adverbiale *maar* in andere functies, bijvoorbeeld om een optatiefmodus te helpen realiseren, zal ik verder niet spreken.

Ten aanzien van de overige partikels die in par. 2 zijn genoemd gelden vergelijkbare restricties:

Toch kan alleen met directieve en conditionele taalhandelingen worden verbonden. Waar *toch* echter min of meer synoniem is met *immers*, zoals in (22) *Je bent toch een mens?* wordt het met representatieven verbonden.

Wel, dat de context oproept die in par. 2 is omschreven, wordt alleen in commissieve taalhandelingen aangetroffen, als het subject van de uiting waarmee de handeling wordt gerealiseerd naar de spreker verwijst tenminste. Anders kan het partikel ook met representatieven worden verbonden of met directieven. Dat laatste alleen als met het subject van de uiting de hoorder wordt aangeduid.

Eigenlijk, dat onbeklemtoond alleen een nieuw element in een gesprek brengt, een oppositie t.o.v. de voorgaande propositionele inhoud markeert, kan niet alleen in samenhang met representatieve en erothetische taalhandelingen voorkomen, maar ook met directieven, voor zover die in uitingen met een vraagmodus worden gerealiseerd. Opmerkelijk is, dat dit partikel niet gebruikt kan worden in uitingen die een satisfactieve functie vervullen.

Ook komt in de functie zoals beschreven, alleen voor in representatieve taalhandelingen, die gerealiseerd worden d.m.v. vraagwoordzinnen. Wordt het partikel verbonden met beslissingsvragen, dan heeft het vooral tot functie om de vraagfunctie te versterken. Als contextelement brengt de spreker dan in, dat hij positief waardeert wat in

de uiting is gethematiseerd. Dat kan zover gaan, dat de spreker instemming verwacht, bijvoorbeeld na (23) *Zul je ook vroeg naar bed gaan bij oma?* Het gebruik van *soms* lijkt eerder door een zinstype dan door een taalhandelingstype te worden gerestringeerd: alleen met vraagzinnen, en dan nog beslissingsvragen, valt het partikel te verbinden, terwijl er zowel erothetische als directieve taalhandelingen mee kunnen worden gerealiseerd.

Met *immers* (en hetzelfde geldt ongeveer voor *toch*, waar dat min of meer synoniem is met *immers*) brengt de spreker de vooronderstelling in, dat de hoorder van de waarheid van de propositie overtuigd is. Dat maakt duidelijk dat dit partikel alleen met representatieven kan worden verbonden, want alleen dat type taalhandelingen wordt erdoor gekenmerkt dat de spreker instemming verwacht met de waarheid van de propositie. Omdat de spreker die instemming verwacht, maar die tevens vooronderstelt, kan dit type taalhandelingen als ondersteuning, staving voor andere dienen. Daarmee krijgen ze in de interactie een satisfactief karakter.

Dan komt -in de functie als in par. 2 aangegeven- alleen voor in vraaghandelingen. Het markeert de reactieve functie van de vragen waarin het voorkomt, ten opzichte van de context. Een tweede gebruik van *dan* is verbonden met conditionele taalhandelingen. Het contextelement dat de hoorder dan op basis van dit partikel dient te reconstrueren, is de kennis omtrent de redenen voor de handeling die in de uiting is gethematiseerd. Een voorbeeld van zo'n uiting is (24) *Ga dan naar de film!*

Hè is (evenals *immers* en *toch*) verbonden met de representatieve taalhandelingen, waarbij de instemming van de hoorder met de waarheid van de propositie wordt voorondersteld. Daar er van de hoorder wel een expliciete instemming wordt verwacht en de uiting tevens met vragende intonatie wordt gerealiseerd, worden uitingen met een van deze drie partikels vaak als vraaghandelingen gezien. Dat ze in de interactie echter niet als vragen worden bejegend, moge blijken uit het ongemarkeerde van de dialoog

- (25) – Kees is ziek hè?
– Oh, daar wist ik niks van.

en de gemarkeerdheid van

- (26) – Is Kees ziek?
– Oh, daar wist ik niks van.

Het partikel *hè* fungeert, maar dan *immers* en *toch*, vooral in situaties waarin men de gelijkgestemdheid en verbondenheid tussen de agonisten wil benadrukken. Sommigen lijken zelfs zo'n hunkering naar die verbondenheid te hebben, dat ze na elke bewering dit partikel toevoegen.

Nou kan met alle taalhandelingen worden verbonden. Dat betekent dat er geen taalhandelingen bestaan die niet als een vervolg op eerdere handelingen kunnen worden geïnterpreteerd.

Hoor wordt met representatieve, en met directieve taalhandelingen, maar ook met commissieve en conditionele en -zelfs veelvuldig- met expressieve taalhandelingen gebruikt. Het partikel kan beslist niet met vraaghandelingen -overigens ook niet met vraagzinnen- worden gebruikt.

Niet fungeert als interjectie op dezelfde wijze als *hè*, waarbij het gebruik dus beperkt is tot de representatieven. Een extra voorwaarde is, dat propositie niet een negatieve element mag bevatten. Is dat wel het geval, dan wordt *niet* vervangen door *wel* in overigens precies dezelfde functie.

Uit het voorafgaande moge duidelijk zijn geworden, dat deze partikels vaak zowel door zinstypen als door taalhandelingstypen worden gerestringeerd. Je zou dus kun-

nen stellen, dat ook zinstypen een aantal contextvoorwaarden creëren, die voor een deel in de interactie vervallen of worden herzien, maar die voor wat de kern betreft, blijven bestaan. De opvatting van Wunderlich dat de grammatische modi de meest elementaire taalhandelingen realiseren (Wunderlich 1976c, p. 148) komt daarmee overeen.

5. Alle partikels die ik in dit artikel heb behandeld, stellen contextelementen present: verwachtingen van de spreker t.a.v. de kennis van de hoorder, soms omtrent de voorgaande tekst of de voorgaande handelingen, en/of verwachtingen van de spreker t.a.v. de reactie van de hoorder. Voor zover die reactie van de hoorder gepresupponeerd wordt door het gebruik van de partikels, is het duidelijk dat we met typisch dialogische elementen te maken hebben. Voor zover er alleen een verbinding wordt gelegd met voorafgaande kennis van de hoorder zou het gebruik van de partikels niet tot dialogen beperkt behoeven te blijven, tenzij -zoals bij *dan* en (veelal) bij *eigenlijk* in vraaghandelingen, een voorafgaande beurt, wisseling voorwaarde is voor het gebruik van het partikel. Zo blijven er weinig partikels over die niet die specifiek dialogische functie hebben. Het zal verder geen betoog behoeven dat die dialogische functie van veel partikels ertoe heeft geleid dat er in persuasieve teksten nogal vaak gebruik gemaakt wordt van dit soort partikels.

Tenslotte dringt de vraag zich op, of we deze partikels wel in de eerste plaats moeten bezien als indicatoren voor de illocutieve kracht van een uiting waar ze deel van uitmaken. Er is immers geen enkel partikel dat alleen verantwoordelijk is voor de realisatie van een bepaalde taalhandeling, en als ze dan al een bijdrage leveren aan de illocutieve kracht van de uiting, doen ze dat blijkbaar in zo'n algemene zin, dat ze er verschillende typen taalhandelingen mee kunnen versterken. Het moet echter niet uitgesloten worden geacht dat als we over een veel uitgebreidere taxonomie van taalhandelingen die in de interactie een rol spelen, en over een veel fijnzinniger beschrijvingsmethode zouden beschikken, dat dan zou blijken dat een partikel met een ingebracht contextelement zeer systematisch, ook binnen diverse taalhandelingscategorieën, een verschuiving in de voorwaarden en/of verplichtingen voor de spreker en/of hoorder teweeg zou brengen, zodat we van een nieuwe taalhandeling zouden kunnen spreken. Maar omdat partikels niet de enige elementen uit de uiting zijn die een dergelijke functie kunnen vervullen - zij het mogelijk wel de meest hanteerbare, zolang we ons tenminste beperken tot één partikel per uiting - lijkt het te veel eer voor de partikels om de term illocutieve indicator alleen voor hen te reserveren.

Sektie Taalbeheersing
Nederlands Instituut
Rijksuniversiteit Groningen

LITERATUUR:

- Asbach-Schnitker, B.
1977 'Die Satzpartikel *wohl*', H. Weydt (ed.), *Aspekte der Modalpartikeln*, Tübingen, p. 38-61.
- Austin, J.L.
1962 *How to do things with words*, Oxford.
- Droste, F.G.
1961 'Het stiefkind onder de woordsoorten: de interjectie', *Levende Talen*, p. 495-511.
- Es, G.A. van & P.P.J. van Caspel
Syntaxis van het moderne Nederlands, Groningen: R.U.
(Publicaties van het archief voor de Nederlandse syntaxis, Reeks 1, nr. 60.).
- Groot, A.W. de
1963 'De interjectie', A.W. de Groot, *Studies op het gebied van het hedendaagse Nederlands*, Den Haag, p. 13-22.
- Hoogvliet, J.M.
1903 *Lingua*, Amsterdam.
- König, E.
1977 'Modalpartikeln in Fragesätzen', H. Weydt (ed.), *Aspekte der Modalpartikeln*, Tübingen, p. 115-130.
- Searle, J.R.
1969 *Speech acts*, Cambridge.
1973 'Linguistik und Sprachphilosophie', R. Bartsch & T. Vennemann (eds.), *Linguistik und Nachbarwissenschaften*, Kronberg, p. 113-126.
- Weydt, H.
1969 *Abtönungspartikel*, Bad Homburg.
1977 (ed.) *Aspekte der Modalpartikeln*, Tübingen.
- Wunderlich, D.
1972 'Zur Konventionalität von Sprechhandlungen', D. Wunderlich, *Linguistische Pragmatik*, Wiesbaden, p. 11-58.
1974 *Grundlagen der Linguistik*, Reinbek.
1976 *Studien zur Sprechakttheorie*, Frankfurt.
1976a 'Thesen zur Sprachwissenschaft', D. Wunderlich, *Studien zur Sprechakttheorie*, Frankfurt, p.13-29.
1976b 'Skizze zu einer integrierten Theorie der grammatischen und pragmatischen Bedeutung', D. Wunderlich, *Studien zur Sprechakttheorie*, Frankfurt, p. 51-118.
1976c 'Probleme, Grundsätze und Entwicklungen der Sprechakttheorie', D. Wunderlich, *Studien zur Sprechakttheorie*, Frankfurt, p. 119-180.
1976d 'Behauptungen, Konditionale Sprechakte und praktische Schlüsse', D. Wunderlich, *Studien zur Sprechakttheorie*, Frankfurt, p. 251-292.

Noten

- (1) Deze parafrasemogelijkheid, die kenmerkend is voor zinsbepalingen, is wel mogelijk voor zinnen met *soms* en *immers*.
- (2) Wunderlich maakt onderscheid tussen een semantische en een pragmatische interpretatie van taalhandelingen. De semantische interpretatie gaat vooraf, en wordt geformuleerd in termen van interactievoorwaarden en verplichtingen, die vervuld zijn met de taalhandeling of vervuld moeten worden. Specifieke, niet-neutrale contextgegevens, die met instituties of met persoonlijke voorkeuren te maken hebben, kunnen de interactievoorwaarden in een pragmatische interpretatie van de taalhandelingen wijzigen. (Zie Wunderlich (1976a, p. 26-27 en 1976b, p.64-66)). De meeste taalhandelingscategorieën worden door Wunderlich op semantisch nivo gekarakteriseerd; een uitzondering vormt de categorie van de conditionele taalhandelingen, die op pragmatisch nivo moet worden gekarakteriseerd, omdat daarbij niet-neutrale context-categorieën moeten worden benut.

- (3) Op diverse plaatsen in Wunderlichs geschriften vind je overigens een wisselende karakterisering van het nivo waarop intonatie en partikels moeten worden geïnterpreteerd: Waar ze Wunderlich (1972) en ook in Wunderlich (1976b) nog worden opgesomd in de reeks elementen die op semantisch nivo illocutieve typen kunnen aanduiden, worden ze in 1976a en 1976c nadrukkelijk als elementen genoemd die alleen in een pragmatische interpretatie een rol kunnen spelen, omdat ze niet zonder contextuele voorwaarden kunnen.
- (4) Ook Droste (1961) benadrukt dat interjecties geen objectieve betekeniswaarde hebben, en dat hun functionaliteit gebonden is aan een gegeven situatie en aan een bepaalde intonatie. Mijns inziens is die gebondenheid aan de gegeven situatie alleen aanwezig om partikels die meer dan één contextelement kunnen oproepen, te desambigueren. Normaal gesproken verandert niet de functionaliteit met de situatie, maar verandert de situatie onder invloed van de functie van het partikel.
- (5) Schijnbare uitzonderingen of tegenvoorbeelden zijn uitingen als: Heb je maar een glaasje genomen?
Ben je maar gaan eten?
- Dit zijn immers geen echte vragen, omdat het antwoord aan de spreker bekend is. Het zijn representatieven, waarbij de spreker van de vraagvorm gebruik maakt om instemming met zijn bewering te verkrijgen.